

ένος πνευματικοῦ ὄντος γενικά, γιατί οἱ ἠθικοὶ νόμοι πρέπει νὰ ἦναι καθολικοὶ καὶ παγκόσμιοι καὶ νὰ ἰσχύουν μὲ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα γιὰ ὅλα τὰ πνευματικὰ ὄντα ὅλου τοῦ κόσμου. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ ἠθική, ποὺ στὴν ἐφαρμογή της στὸν ἄνθρωπο ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογία, θ' ἀναπτυχθῆ πρώτα ὡς καθαρὴ φιλοσοφία ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογία, δηλαδή τελείως ὡς μεταφυσική⁵² (πράγμα ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ στὸ εἶδος αὐτὸ τῆς καθαρῆς καὶ τελείως ξεχωριστῆς καὶ ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὴν ἐμπειρία γνώσης). Πρέπει νὰ κατανοηθῆ καλὰ καὶ νὰ δημιουργηθῆ ἡ βαθιὰ μέσα μας συνείδηση, πὼς, ὅσο δὲν κατέχουμε τὴν καθαρὴ αὐτὴ φιλοσοφία, θάναί ὄχι μόνο μάταιο καὶ ἀνώφελο νὰ προσπαθῆσουμε νὰ προσδιορίσουμε φωτεινὰ καὶ μὲ τὴν ἀκρίβεια ποὺ πρέπει γιὰ τὸ καθαρὸ θεωρητικὸ κριτικὸ πνεῦμα τὰ ἠθικὰ στοιχεῖα ὅλων τῶν πράξεων, ποὺ εἶναι σὲ ἁρμονία μὲ τὸ ἠθικὸ χρέος, ἀλλὰ καὶ τελείως ἀδύνατο νὰ θεμελιώσουμε τὰ ἠθικὰ ἀπάνω στὶς ἀληθινές καὶ γνήσιες ἀρχές τους στὸν κύκλο τῆς κοινῆς καὶ πρακτικῆς χρήσης τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ μάλιστα στὸν κύκλο τῆς ἠθικῆς παιδείας, νὰ δημιουργήσουμε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τοὺς ὑψηλοὺς ἠθικοὺς στοχασμοὺς καὶ σκοποὺς καὶ τ' ἀγνὰ ἠθικὰ αἰσθήματα μέσ' στὸν κόσμον καὶ νὰ κάμουμε ν' ἀνθίσουν τὰ αἰσθήματα αὐτὰ κ' οἱ σκοποὶ αὐτοὶ στὶς ψυχές τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ πραγματοποιηθῆ τὸ ὑπέροστο ἀγαθὸ τοῦ κόσμου.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ προχωρήσουμε προοδευτικὰ καὶ μὲ μιὰ φυσικὴ πρόοδο στὴν ἐργασία αὐτὴ καὶ γιὰ νὰ ὑψωθοῦμε, ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ἠθικὴ κρίση καὶ γνώση (ποὺ εἶναι ἐδῶ ἄξια ὅλου τοῦ θαυμασμοῦ καὶ σεβασμοῦ μας) στὴ φιλοσοφικὴ γνώση, ὅπως ἄλλως τε ἔγινε ἤδη,⁵³ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μιὰ λαϊκὴ ἠθικὴ φιλοσοφία, ποὺ δὲν προχωρεῖ βαθύτερα στὰ πράγματα καὶ στὰ ἠθικὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ πρὸ πέρα ἀπὸ κεῖ ὅπου μπορεῖ νὰ φτάσῃ φάχνοντας μέσα στὰ παραδείγματα τῆς ἐμπειρίας, ὡς τὴ μεταφυσικὴ (ποὺ δὲ δεσμεύεται ἀπὸ ἐμπειρικὰ στοιχεῖα καὶ ἐπειδὴ πρέπει νὰ μετρήσῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ ὅλο τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς καθαρῆς αὐτῆς θεωρητικῆς γνώσης

τοῦ Κάντ, στὴ θεωρητικὴ του χρήση κινεῖται μόνο μέσα στὰ ὅρια τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων, τὰ πεπερασμένα ὅρια τῆς ἐμπειρίας. Συνεπῶς οἱ ἀρχές τῆς θεωρητικῆς γνώσης τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀνάγκης διαμορφώνονται γιὰ τὴν ἐνδοκοσμικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ καθαροῦ λόγου μέσα στὴν ἐμπειρία (στὸ νόημα τοῦ Κάντ). Ἡ ἠθικὴ ὁμῶς φιλοσοφία εἶναι ἡ φιλοσοφία τῶν ἀπολύτων πνευματικῶν ἠθικῶν νόμων τοῦ ἠθικοῦ δέοντος καὶ τοῦ χρέους τῆς ζωῆς. Τὸ χρέος αὐτό, ποὺ ὀφείλει νὰ γίνῃ στὴ ζωὴ, ὀρίζει ὁ καθαρὸς λόγος τελείως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία. Ὅ,τι ὁμῶς πηγάζει ἀπὸ τὸν καθαρὸ λόγον ἰσχύει μὲ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα γιὰ κάθε πνευματικὸν ὄν. Ἡ δύναμη τοῦ πνευματικοῦ εἶναι στὴν πνευματικὴ οὐσία του καὶ συνεπῶς ἐκτείνεται καὶ σὲ κάθε ἄλλη πνευματικὴ οὐσία. Οἱ ἠθικοὶ συνεπῶς νόμοι, ὡς ἀπόλυτοι καὶ τελείως ἀριστοκράτι πνευματικοὶ νόμοι ποὺ πηγάζουν μόνο ἀπὸ τὸν καθαρὸ καὶ ἠθικὸ λόγον, δὲν ἔχουν ὀρισμένα καὶ πεπερασμένα ὅρια, ἀλλ' ἐκτείνονται στὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἄπειρον.

52. Μεταφυσικὴ νοεῖται ἐδῶ ἡ μεταφυσικὴ τῶν ἠθικῶν ὡς καθαρὴ φιλοσοφία τῶν ἀριστοκράτι ἠθικῶν ἀρχῶν τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου.

53. Στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

υψώνεται στις σφαιρες των ιδεών,⁵⁴ όπου μᾶς ἀφήνουν κι' αὐτὰ τὰ παραδείγματα), πρέπει νὰ ἐξακολουθήσουμε τὸ ἔργο μας τῆς μελέτης τῆς πρακτικῆς δύναμης τοῦ λόγου ἀπὸ τοὺς καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους ἠθικοὺς κανόνες του τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς θέλησης τῶν πνευματικῶν ὄντων ὡς τὴν πηγὴ τῆς ἐννοίας τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ νὰ δώσουμε μιὰ φωτεινὴ ἀνάλυση καὶ καθαρὴ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς αὐτῆς δύναμης τοῦ καθαροῦ λόγου.

Κάθε πράγμα, πὺν ὑπάρχει μέσα στὴ φύση, ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ νόμους. Μόνο ἓνα πνευματικὸ ὄν ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐνεργῇ σύμφωνα μὲ τὴν ἰδέα τῶν νόμων, δηλαδὴ σύμφωνα μὲ ἀρχές, μ' ἄλλους λόγους μόνο ἓνα πνευματικὸ ὄν ἔχει μιὰ θέληση⁵⁵. Ἐπειδὴ, γιὰ νὰ πηγάζουν οἱ πράξεις ἀπὸ τοὺς νόμους, εἶναι ἀναγκαῖος ὁ λόγος, γι' αὐτὸ ἡ θέληση δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ὁ πρακτικὸς λόγος. Ὅταν ὁ λόγος προσδιορίζη τὴ θέληση ἑνὸς πνευματικοῦ ὄντος ἄμεσα καὶ μὲ ἀπόλυτη ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα, οἱ πράξεις τοῦ ὄντος αὐτοῦ, πὺν ἀναγνωρίζονται ὡς ἀντικειμενικὰ ἀναγκαῖες, εἶναι ἐπίσης καὶ ὑποκειμενικὰ ἀναγκαῖες, μ' ἄλλους λόγους ἢ θέληση εἶναι μιὰ δύναμη ἐκλογῆς μόνο ἐκείνου, πὺν ὁ λόγος ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητα καὶ τὰ ὁριέμεντα ἀναγνωρίζει ὡς πρακτικὸ ἀναγκαῖο, δηλαδὴ ὡς ἀγαθόν. Ὅταν ὅμως ὁ λόγος δὲν προσδιορίζη αὐτὸς καθαυτὸς τὴ θέληση καὶ ἡ θέληση ὑποτάσσεται σὲ ὑποκειμενικοὺς ὅρους (σὲ ὠρισμένα αἰσθητικὰ κίνητρα), πὺν δὲν εἶναι πάντα σὲ ἀρμονίᾳ μὲ τοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους, ὅταν μ' ἓνα λόγο ἢ θέληση δὲν ἦναι αὐτὴ καθαυτὴ σὲ τελεία ἐσωτερικὴ ἀρμονία μὲ τὸν καθαρὸν λόγο (ὅπως συμβαίνει στὸν ἄνθρωπο), τότε οἱ πράξεις, πὺν ἀναγνωρίζονται ὡς ἀντικειμενικὰ ἀναγκαῖες, εἶναι ὑποκειμενικὰ ἐνδεχόμενες καὶ ὁ προσδιορισμὸς μιᾶς τέτοιας θέλησης σύμφωνα μὲ ἀντικειμενικοὺς νόμους εἶναι ἐξαναγκασμός,⁵⁶ δηλαδὴ ἡ σχέση τῶν

54. Ὁ Κάντ ὡς ἰδέες ἐννοεῖ ἐδῶ τις ὑπερβατικὲς ἰδέες τοῦ καθαροῦ λόγου στὸ νόημα τῆς θεωρητικῆς του φιλοσοφίας (Δὲς Βίσιουγ. Υ. Δ. σελ. CXVIII). Τὸν ὅρο αὐτὸ ὁ Κάντ πῆρε ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Τῆ θεωρία του τῶν ιδεῶν ὁ Κάντ ἀναπτύσσει στὴν Κ.Κ.Λ. (Υ. Δ. Βιβλ. Α'. Κεφ. 1--3). Οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες, ὡς καθαρὲς ὑπερεμπειρικὲς ἐννοίες τοῦ πνεύματος, εἶναι ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ συνεπῶς ἀπάνω καὶ ἀπ' ὅλα τὰ παραδείγματα, πὺν μᾶς δίνει ἡ ἐμπειρία.

55. Ὡς «θέληση» νοεῖται ἐδῶ ἡ θέληση τοῦ πνευματικοῦ ὄντος, ὡς καθαρῆς πνευματικῆς οὐσίας, πὺν αὐτοπροσδιορίζεται στὴν ἠθικὴ τῆς ἐνέργειας σύμφωνα μὲ τις ἀπόλυτες ἀρχὲς τοῦ καθαροῦ λόγου.

56. Ὁ κοσμολογικὸς δυϊσμός (Ἀναξαγόρας, Πλάτων, Descartes, Κάντ) δέχεται, πὺν ὁ ἄνθρωπος ἔχει δυὸ φύσεις, μιὰ αἰσθητικὴ καὶ ἴλικὴ φύση καὶ μιὰ καθαρὰ πνευματικὴ φύση. Κατὰ τὴν Καντιανὴ θεωρία τῆς ἐλευθερίας ὁ ἄνθρωπος ὡς αἰσθητικὴ φύση εἶναι κáτου ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ ἡ θέλησή του δὲν εἶναι ἐλεύθερη, ὡς πνευματικὴ ὅμως φύση αὐτοπροσδιορίζεται πνευματικὰ καὶ ἡ θέλησή του εἶναι ἐλεύθερη. Στὴν πρώτη περίπτωσὴ ὑπάρχει ἐξαναγκασμός, στὴ δευτέρῃ ὅμως περίπτωσὴ ὁ ἠθικὸς νόμος πηγάζει ἀπ' τὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καθαρὴ πνευματικὴ φύση, καὶ συνεπῶς ὑπάρχει ἠθικὴ αὐτονομία-ἐλευθερία. Ἡ αὐτόνομη θέληση αὐτοὑποτάσσεται μόνο στὸν ἠθικὸν νόμον, πὺν ἡ ἴδια δημιουργεῖ καὶ νομοθετεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της καὶ πὺν ταυτόχρονα εἶναι παγδόςμος καὶ ἰσχύει μὲ ἀναγκαιότητα γιὰ τὴ θέληση κάθε πνευματικοῦ ὄντος.

ἀντικειμενικῶν νόμων με μιὰ θέληση, πού δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀγαθή, φαίνεται ὡς προσδιορισμὸς τῆς θέλησης ἑνὸς πνευματικοῦ ὄντος, πού ὑπακούει σὲ πνευματικὲς ἀρχές στίς ὁποῖες ἡ θέληση αὐτὴ δὲν ὑποιάσσεται με ἀπόλυτη ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα σύμφωνα με τὴ βαθύτερη πνευματικὴ της οὐσία.

Μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀρχή, ἐφόσον θεωρεῖται ὡς ἀναγκαία καὶ ὑποχρεωτικὴ ἀρχὴ γιὰ τὴ θέληση ἑνὸς πνευματικοῦ ὄντος, λέγεται διαταγὴ (τοῦ λόγου) καὶ ὁ τύπος τῆς διαταγῆς αὐτῆς ὀνομάζεται **π ρ ο σ τ α κ τ ι κ ῆ ἢ π ρ ο σ τ α γ ῆ**.

Ὅλες οἱ προσταγές ἐκφράζονται με τὸ ῥῆμα ὀφείλω καὶ φανερώνουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὴ σχέση ἑνὸς ἀντικειμενικοῦ νόμου τοῦ λόγου με μιὰ θέληση, πού σύμφωνα με τὴν ὑποκειμενικὴ της φύση καὶ σύσταση δὲν προσδιορίζεται με ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα ἀπὸ τὸ νόμο αὐτὸ (ἕνα ἐξανασκασμὸ). Οἱ προσταγές ἐκφράζουν, πῶς θὰ ἦταν καλὸ νὰ γίνῃ ἢ νὰ μὴ γίνῃ κάτι στὸν κόσμος, ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἐκφράζουν σὲ μιὰ θέληση, πού δὲν κάνει πάντα μιὰ πράξη στὴ ζωὴ, μόνον καὶ μόνον γιὰ τὴ παρουσιάζεται καὶ τῆς φαίνεται ὡς καλὴ γιὰ νὰ ἐκτελεστῇ. Καλὸ ὅμως ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας εἶναι μόνον ἐκεῖνο, πού προσδιορίζει τὴ θέληση με τὶς ἰδέες καὶ τὶς ἀρχές τοῦ καθαρῶ ῥόγου, συνεπῶς ὄχι με ὑποκειμενικὲς, ἀλλὰ με ἀντικειμενικὲς αἰτίες, δηλαδή με ἀρχές, πού ἰσχύουν με καθολικὴ ἀξία καὶ ἀναγκαιότητα γιὰ κάθε πνευματικὸ ὄν ὡς πνευματικὴ φύση. Τὸ καλὸ διακρίνεται ἀπὸ τὸ εὐχάριστο, γιὰ τὸ εὐχάριστο ἐπιδρᾷ καὶ προσδιορίζει τὴ θέληση μόνον με τὸ αἶσθημα, με ὑποκειμενικὲς καθαρὰ αἰτίες, πού ἔχουν ὑποκειμενικὴ καὶ σχετικὴ μόνον ἀξία γιὰ τὴν αἰσθητικὴ αὐτοῦ ἢ ἐκεῖνου τοῦ προσώπου καὶ δὲν ἰσχύουν ὡς καθολικὲς καὶ ἀναγκαῖες γιὰ ὅλα τὰ πνευματικὰ ὄντα ἀρχές τοῦ καθαρῶ ῥόγου.*

* Ἡ ἐξάρτηση τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἀπὸ αἰσθήματα λέγεται κλίση καὶ ὁρμὴ ἢ ὁρμὴ εἶναι ἀπόδειξις πάντα μιᾶς ἀνάγκης. Ἡ ἐξάρτηση ὅμως μιᾶς θέλησης, πού προσδιορίζεται μ' ἐνδεχομενικότητα ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ λόγου, λέγεται **σ υ μ φ ἔ ρ ο**. Συνεπῶς τὸ συμφέρο βρίσκεται μόνον σὲ μιὰ θέληση, πού δὲν εἶναι ἀπ' τὴ φύση της πάντα σὲ τελεία ἀρμονία με τὸν καθαρὸ λόγον μ' ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα. Ἡ θεία θέληση δὲν ἔχει ποτὲ συμφέροντα. Ἡ ἀνθρώπινη ὅμως θέληση μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἐνδιαφέρον γιὰ κάτι, χωρὶς καὶ νὰ ἐνεργῇ ἀπὸ συμφέρο. Τὸ πρῶτο σημαίνει τὸ πρακτικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐνέργεια αὐτῆς καθαυτῆ, τὸ δεύτερο ὅμως σημαίνει τὸ παθητικὸ⁵⁷ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐνεργείας. Τὸ πρῶτο φανερώνει μόνον ἐξάρτηση τῆς θέλησης ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ καθαρῶ ῥόγου, τὸ δεύτερο ὅμως δείχνει ἐξάρτηση τῆς θέλησης ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ λόγου, πού εἶναι στήν ὑπηρεσία τοῦ ὁρμευμένου καὶ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ στήν περίπτωση αὐτῆ ὁ λόγος προσδιορίζει μόνον τοὺς πρακτικοὺς κανόνες, πού καθορίζουν τὰ μέσα ἐκεῖνα πού ἱκανοποιοῦν τὶς φυσικὲς ἀνάγκες τῶν αἰσθητικῶν ὁρμῶν. Στὴν πρώτη περίπτωση μ' ἐνδιαφέρει μόνον ἡ ἐνέργεια αὐτῆ καθαυτῆ, στὴ δεύτερη ὅμως περίπτωση μ' ἐνδιαφέρει μόνον τὸ ἐντικείμενο τῆς ἐνεργείας (γιὰ τὸ εἶναι εὐχάριστο). Στὸ πρῶτο μέρος εἶδαμε, πῶς σὲ μιὰ ἐνέργεια, πού πηγάζει ἀπὸ τὸ χρέος, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐνδιαφέρῃ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ μόνον ἡ ἴδια ἡ ἐνέργεια αὐτῆ καθαυτῆ καὶ ἡ πνευματικὴ ἀπὸ τὸν

Μιά θέληση λοιπόν, πού είναι απόλυτα αγαθή, υποτάσσεται επίσης στους αντικειμενικούς νόμους (του αγαθού), αλλά δέν είναι δυνατό μ' αὐτὸ νὰ θεωρηθῆ, ὅτι ἐξαναγκάζεται νὰ ἐνεργῆ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους αὐτούς, γιατί ἡ αγαθὴ θέληση αὐτοπροσδιορίζεται σύμφωνα μὲ τὴν ὑποκειμενικὴ τῆς φύση καὶ τὴν αγαθὴ τῆς οὐσίας μόνο μὲ τὶς καθαρὲς πνευματικὲς ἰδέες τοῦ αγαθοῦ. Γι' αὐτὸ δέν ἰσχύουν κανενὸς εἴδους προσιτάγες γιὰ τὴ θεία θέληση καὶ γενικὰ γιὰ μιὰ θέληση ἀγία.⁵⁸ Τὸ χρέος δέν ἔχει καμμιά θέση ἐδῶ, γιατί ἡ ἀγία θέληση εἶναι ἀπ' τὴν οὐσία τῆς μὲ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα σὲ τε-

καθαρὸ λόγο ἀρχὴ τῆς (ὁ ἠθικὸς νόμος).

57. Κι' ἐδῶ ὁ Γερμανικὸς ὄρος «pathologische Interesse» μεταφράζεται «παθητικὸ ἐνδιαφέρον» γιὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, πού ἀναπτύξαμε στὴ σὴμ. 40. Τὸ ἐπίθετο «παθητικὸς» ἐκφράζει ἐδῶ τὴν ἐπίδραση ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ φύση τοῦ ὑποκειμένου καὶ τὴν αἰσθητικὴ πηγὴ τοῦ παθητικοῦ (ὕλικου) ἐνδιαφέροντος σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν πνευματικὴ πηγὴ τοῦ πραχτικοῦ ἢ ἠθικοῦ ἐνδιαφέροντος.

58. «Ἀγία» στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι ἡ θέληση ὡς ἀπόλυτα καθαρὴ πνευματικὴ οὐσία. Ἀγία εἶναι ἡ θέληση τοῦ ἀπολύτου πνευματικοῦ ὄντος, τοῦ θεοῦ, καὶ τῶν τελείων πνευματικῶν ὄντων, τῶν πνευμάτων, ὡς καθαρῶν πνευματικῶν οὐσιῶν. Ἀγία δέν εἶναι ἡ θέληση τῶν ἀτελῶν πνευματικῶν ὄντων, πού ἔχουν δυὸ φύσεις, ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἀνθρώπινη θέληση εἶναι ἀγία μόνο ὡς καθαρὴ πνευματικὴ οὐσία, ὡς θέληση τοῦ ἀνθρώπου—νοουμένου—μέλους τοῦ νοητοῦ κόσμου. Ἡ ἀγία θέληση εἶναι ἀπόλυτα ἠθικὴ καὶ ἐλεύθερη ἀπ' τὴν καθαρὴ πνευματικὴ φύση τῆς καὶ συνεπῶς δέν ἰσχύουν γι' αὐτὴ ἠθικὰ χρέη. Στὴν ἀγία θέληση ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀναγκαιότητα ταυτίζονται. Ὁ ἠθικὸς νόμος καὶ ἡ ἐλευθερία πηγάζουν μὲ ἀπόλυτη ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς θέλησης αὐτῆς καὶ εἶναι οὐσιαστικὲς ἰδιότητές τῆς. Τὸ ἠθικὸ χρέος, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, προϋποθέτει τὸν ἠθικὸ ἐξαναγκασμὸ (αὐτοῦποταγὴ στὸν ἠθικὸ νόμο ἀπὸ σεβασμὸ) καὶ τὴν ἠθικὴ ἐλευθερία. Συνεπῶς τὸ χρέος δὲ νοεῖται α) γιὰ τὶς καθαρὲς πνευματικὲς οὐσίες (τὸ θεὸ καὶ τὰ καθαρὰ πνεύματα), γιατί ἀπ' τὴ φύση τους εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε ἐξαναγκασμὸ (φυσικὸ καὶ ἠθικὸ ἐξαναγκασμὸ) καὶ β) γιὰ τὴν καθαρὴ αἰσθητικὴ φύση, γιατί ἡ αἰσθητικὴ φύση υποτάσσεται ἀπόλυτα στὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα καὶ δέν ὑπάρχει σ' αὐτὴ ἐλευθερία. Τὸ ἠθικὸ λοιπὸν χρέος ἰσχύει μόνο γιὰ τὰ ὄντα, πού ἔχουν δυὸ φύσεις, αἰσθητικὴ καὶ πνευματικὴ, ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Τὸ χρέος ἀπευθύνεται μόνο στὴν πνευματικὴ φύση τῶν ὄντων αὐτῶν, γιατί ἡ αἰσθητικὴ τους φύση εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα καὶ μόνο ἡ πνευματικὴ τους φύση ἔχει τὴν ἠθικὴ δύναμη μὲ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς νὰ λυτρωθῆ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ φύση καὶ τὴ φυσικὴ ἀνάγκη καὶ ν' αὐτονομηθῆ ὑπακούοντας μόνο στὶς ἀπόλυτες ἀρχές τοῦ καθαρῶν λόγου (ἐλευθερία). Τὸ χρέος, κατὰ τὸν Κάντ, προϋποθέτει τὴν ἐλευθερία, ἀλλ' ἡ ἐλευθερία κατακτᾶται μὲ τὸν ἠθικὸ ἀγῶνα. Συνεπῶς τὸ χρέος βασιίζεται στὸν ἀγῶνα τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ, τὸν ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ, στὸ βαθύτερο νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι ἡ ὑψηλότερη ἐξία τοῦ ἀνθρώπου, τιμὴ μόνο ἀνθρώπινη. Ἡ ἀρετὴ, ὡς ἡρωϊκὸς ἀγῶνας τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ ὡς νίκη τοῦ πνευματικοῦ, ὑπάρχει μόνο στὸν ἀνθρώπο καὶ ὄχι στὸ θεό, γιατί ὁ θεὸς εἶναι καθαρὸ καὶ ἀπόλυτο πνεῦμα καὶ δέν ἀγωνίζεται νὰ νικήσῃ τὴ φύση. Ἡ ἀρετὴ, ὡς ἄσκηση τοῦ αγαθοῦ χωρὶς κανένα ἀγῶνα μὲ τὸ φυσικὸ στοιχεῖο, εἶναι οὐσιαστικὴ ἰδιότητα τοῦ θεοῦ, ὅπως καὶ ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀλήθεια, ἡ πανσοφία, ἡ παντοδυναμία, ἡ δικαιοσύνη, τὸ ἄπειρο, ἡ αἰωνιότητα κ.λ.π.

λεία ἄρμονία με τὸν ἠθικὸ νόμο. Γι' αὐτὸ οἱ προσταγές εἶναι μόνο τύποι, ποὺ ἐκφράζουν τὴ σχέση τῶν ἀντικειμενικῶν νόμων τῆς θέλησης γενικὰ με τὴν ὑποκειμενικὴ ἀτέλεια τῆς θέλησης αὐτοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ πνευματικοῦ ὄντος, παραδείγματος χάρι τῆς ἀνθρώπινης θέλησης.

“Ὅλες οἱ προσταγές,⁵⁹ προστάσσουν ἢ ὑποθετικὰ ἢ κατηγορικὰ. Οἱ ὑποθετικὲς προσταγές ἐκφράζουν τὴν πραχτικὴ ἀναγκαιότητα μιᾶς δυνατῆς ἐνεργείας ὡς μέσου γιὰ τὴν ἐπιτυχία κάποιου ἄλλου σκοποῦ, ποὺ θέλουμε (ἢ εἶναι δυνατὸ νὰ θέλουμε). Ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ εἶναι ἡ προσταγή, ποὺ ἐκφράζει μιὰ ἐνέργεια ἀναγκαίᾳ ἀντικειμενικά, αὐτὴ καθαυτὴ, ἀπολύτως ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ἄλλο σκοπὸ.

Ἐπειδὴ κάθε πραχτικὸς νόμος ἐκφράζει μιὰ δυνατὴ ἐνέργεια ὡς καλὴ καὶ συνεπῶς ὡς ἀναγκαίᾳ γιὰ τὸ ὑποκείμενο, ποὺ ἔχει τὴ δύναμη ν' αὐτοπροσδιοριστῆ πραχτικὰ ἀπὸ τὸν καθαρὸ λόγον, γι' αὐτὸ ὅλες οἱ προσταγές εἶναι τύποι τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἐνεργείας, ποὺ εἶναι ἀναγκαίᾳ σύμφωνα με τὴν ἀρχὴ μιᾶς θέλησης κάπως ἀγαθῆς. “Ἄν τώρα ἡ ἐνέργεια ἦναι καλὴ μόνο ὡς μέσο γιὰ κάποιο ἄλλο πράγμα, ἡ προσταγὴ εἶναι ὑποθετικὴ. “Ὅταν ὅμως ἡ ἐνέργεια ἦναι καλὴ αὐτὴ καθαυτὴ, συνεπῶς ὡς ἀναγκαίᾳ ἀρχὴ μιᾶς θέλησης, ποὺ ἀπ' τὴ φύση της καὶ τὴ βαθύτερη οὐσία της εἶναι σὲ τελείᾳ ἐσωτερικὴ ἄρμονία με τὸν καθαρὸ λόγον, ἡ προσταγὴ εἶναι κατηγορικὴ.

Ἡ προσταγὴ ἐκφράζει λοιπὸν, ποιά ἀπ' ὅλες τὶς δυνατὲς πράξεις μου εἶναι καλὴ, καὶ φανερῶνει τὸν πραχτικὸ κανόνα στὴ σχέση του με μιὰ θέληση, ποὺ δὲν κάνει ἀμέσως μιὰ πράξη, γιὰτ' εἶναι καλὴ, εἴτε γιὰτὶ τὸ ὑποκείμενο δὲν ξέρει πάντα, πῶς ἡ πράξη αὐτὴ εἶναι καλὴ, εἴτε γιὰτὶ, καὶ ἂν τὸ ξέρη, ἔχει μολαταῦτα ὑποκειμενικὲς ἀρχές ἀντίθετες πρὸς τὶς ἀντικειμενικὲς ἀρχές τοῦ καθαρῶν πραχτικοῦ λόγου.

Ἡ ὑποθετικὴ λοιπὸν προσταγὴ ἐκφράζει μόνο, πῶς μιὰ ἐνέργεια εἶναι

59. Οἱ προσταγές εἶναι ἀρχές πνευματικῆς, ποὺ ἐπιβάλλουν μιὰ ἐνέργεια σιὸ ἠθικὸ ὄν. Συνεπῶς οἱ προσταγές ἀναφέρονται στὴ θέληση, δηλαδὴ στὸν τρόπο, με τὸν ὅποιο προσδιορίζεται ἡ θέληση ἀπὸ τὶς πνευματικὲς ἀρχές. Ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι ἢ σχετικὸς ἢ ἀπόλυτος καὶ συνεπῶς καὶ οἱ προσταγές εἶναι ἢ σχετικὲς ἢ ἀπόλυτες. Οἱ πρῶτες εἶναι ὑποθετικῆς, οἱ δεύτερες κατηγορικῆς. Στὶς πρῶτες ἡ ἐνέργεια ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὄρους κα' ἐπιβάλλεται ὡς μέσο ἐνὸς ἄλλου σκοποῦ (ὑποκειμενικοῦ). Στὶς δεύτερες ὅμως ἡ ἐνέργεια ἐπιβάλλεται ἀπόλυτα, αὐτὴ καθαυτὴ, ἄσχετα πρὸς κάθε ὄρο καὶ ὑποκειμενικὸ σκοπὸ, μόνο ἀπὸ τὴ συνείδηση τοῦ ἠθικοῦ χρέους. Στὶς ὑποθετικῆς προσταγῆς ἡ θέληση προσδιορίζεται ἄμεσα ἀπὸ τὸ ἀντικείμενό της, τὸ ἀναμενόμενον ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας, καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι αὐτόνομη κα' ἐλεύθερη. Οἱ ὑποθετικῆς προσταγῆς εἶναι προσταγῆς ἐτερονομίας. Στὶς κατηγορικῆς ὅμως προσταγῆς ἡ θέληση αὐτοπροσδιορίζεται μόνο ἀπὸ τὸν καθαρὸ λόγον (δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν καθαρὴ πνευματικὴ οὐσία) καὶ συνεπῶς εἶναι αὐτόνομη καὶ ἐλεύθερη. Μόνο λοιπὸν οἱ κατηγορικῆς προσταγῆς εἶναι ἠθικῆς προσταγῆς. Οἱ κατηγορικῆς προσταγῆς ἀπευθύνονται μόνο στὰ πρόσωπα, ποὺ ἔχουν δυὸ φύσεις, αἰσθητικὴ καὶ πνευματικὴ. Οἱ κατηγορικῆς προσταγῆς εἶναι ἀπόλυτα ἠθικὰ χρέη καὶ ἰσχύουν μόνο γιὰ τ' ἀτελῆ πνευματικὰ ὄντα με δυὸ φύσεις.

καλή για κάποιον δυνατό ή πραγματικό σκοπό. Στην πρώτη περίπτωση ή υποθετική προσταγή είναι μια πραχτική άρχη προβληματική, στη δεύτερη όμως περίπτωση είναι μια πραχτική άρχη καταφατική. Η κατηγορική προσταγή εκφράζει μια πράξη αναγκαία αντικειμενικά και απόλυτα, αυτή καθαυτή, τελείως άσχετα προς κάθε άλλο σκοπό, και συνεπώς ισχύει ως μια αποδειχτική πραχτική άρχη.⁶⁰

Είναι εύκολονόητο, πώς κάθε τι, που είναι δυνατό να πραγματοποιηθῆ στον κόσμο με τις δυνάμεις ενός πνευματικοῦ ὄντος, μπορεί να γίνῃ ένας δυνατός σκοπός για μια θέληση, και γι' αυτό στην πραγματικότητα είναι άπειρες οι άρχες, που μας παρουσιάζουν μια ενέργεια ως αναγκαία για την επιτυχία ενός δυνατοῦ σκοποῦ, που μπορεί να πραγματοποιηθῆ στη ζωή με την ενέργεια αυτή. Όλες οι ἐπιστῆμες ἔχουν ἓνα πραχτικὸ μέρος, που ἀποτελεῖται ἀπὸ προτάσεις που προϋποθέτουν, ὅτι εἶναι δυνατὸς γιὰ μᾶς ἓνας σκοπὸς στὴ ζωὴ, καὶ ἀπὸ προσταγές, που ὁρίζουν πῶς μπορεί νὰ πραγματοποιηθῆ ὁ σκοπὸς αὐτός. Γι' αὐτὸ οἱ προσταγές αὐτὲς μποροῦν νὰ ὀνομαστοῦν γενικὰ προσταγές τῆς ἱκανότητος. Στὶς προσταγές αὐτὲς δὲν ἐξετάζεται καθολοῦ τὸ ζήτημα, ἂν ὁ σκοπὸς εἶναι λογικὸς καὶ καλός· οἱ προσταγές αὐτὲς ὁρίζουν μόνο, τὶ πρέπει νὰ γίνῃ, γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ ὁ σκοπὸς αὐτός. Οἱ κανόνες, που ἐφαρμόζει ἓνας γιατρός γιὰ νὰ θεραπεύσῃ τελείως ἓναν ἄρρωστο, καὶ οἱ κανόνες, που ἐφαρμόζει ἓνας δηλητηριαστῆς γιὰ νὰ ξεκάμη μὲ βεβαιότητα ἓναν ἄνθρωπο, ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία, μὲ τὸ νόημα, πῶς καὶ στὸν ἓνα καὶ στὸν ἄλλο οἱ κανόνες αὐτοὶ χρησιμεύουν γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν τελείως τὰ σχέδιά τους καὶ τοὺς σκοπούς τους. Καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ

60. Οἱ προσταγές εἶναι ἀναλυτικὲς ἢ συνθετικὲς κρίσεις τρόπου. Οἱ κρίσεις αὐτὲς ἀναφέρονται στὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο συνδέεται τὸ ὑποκείμενο μὲ τὸ κατηγορούμενο, καὶ ἐκφράζουν τὴ δυνατότητα ἢ τὴ βεβαιότητα ἢ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ δεσμοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ τρόπος τοῦ δεσμοῦ τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὸ κατηγορούμενο εἶναι ἢ δυνατὸς (προβληματικὸς) ἢ βέβαιος (καταφατικὸς) ἢ ἀναγκαῖος (ἀποδειχτικὸς) καὶ οἱ κρίσεις αὐτὲς εἶναι ἢ προβληματικὲς ἢ καταφατικὲς ἢ ἀποδειχτικὲς. Στὶς πρώτες τὸ κατηγορούμενο ἀναφέρεται στὸ ὑποκείμενο ὡς πιθανὸ καὶ ἐνδεχόμενο, στὶς δεύτερες ὡς πραγματικὸ καὶ βέβαιο καὶ στὶς τρίτες ὡς ἀπόλυτα ἀναγκαῖο. Ὁ τύπος τῶν προβληματικῶν κρίσεων εἶναι ὁ ἑξῆς

Υ (ὑποκείμενο) μπορεί νὰ ἦναι Κ (κατηγορούμενο)

Υ δὲν μπορεί νὰ ἦναι Κ.

Ὁ τύπος τῶν καταφατικῶν κρίσεων εἶναι

Υ εἶναι Κ.

Υ δὲν εἶναι Κ.

Ὁ τύπος τῶν ἀποδειχτικῶν κρίσεων εἶναι

Υ εἶναι μὲ ἀναγκαιότητα Κ.

Υ δὲν εἶναι μὲ ἀναγκαιότητα Κ.

Οἱ ὑποθετικὲς προσταγές διακρίνονται σὲ προσταγές ἱκανότητος καὶ σὲ προσταγές φρόνησης. Οἱ πρώτες εἶναι προβληματικὲς κρίσεις, οἱ δεύτερες εἶναι καταφατικὲς κρίσεις. Οἱ κατηγορικὲς προσταγές εἶναι κρίσεις ἀποδειχτικὲς. Οἱ ὑποθετικὲς προσταγές εἶναι ἀναλυτικὲς κρίσεις, οἱ κατηγορικὲς προσταγές εἶναι συνθετικὲς κρίσεις a priori.

στά πρώτα χρόνια τῆς ζωῆς μας δὲν εἶναι γνωστοὶ οἱ σκοποί, ποὺ θὰ θελήσουμε νὰ πραγματοποιήσουμε ἀργότερα σὰ μεγαλώσουμε στὴ ζωὴ μας, γι' αὐτὸ οἱ γονεῖς μας ἀγωνίζονται νὰ μᾶς μάθουν, ὅταν ἡμαστέ παιδιά, ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο πράγματα καὶ φροντίζουν ν' ἀποκτήσουμε τὴν ἱκανότητα νὰ μεταχειριζώμαστε τ' ἀναγκαῖα μέσα γιὰ τὴν ἐπιτυχία καὶ ἐλογῆς σκοπῶν· δὲν μποροῦν βέβαια νὰ γνωρίζουν ἀπὸ πρῶν, ἂν θὰ χρειαστῆ ν' ἀγωνιστοῦν στὸ μέλλον τὰ παιδιά τους γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν ἓν ἀπὸ τοὺς σκοποὺς αὐτοὺς, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται καὶ εἶναι δυνατό κι' αὐτὸ νὰ συμβῆ· κ' ἡ φροντίδα τους αὐτὴ εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε συνήθως ἀμελοῦν νὰ μορφώνουν καὶ νὰ διορθώνουν τὴν κρίση τῶν παιδιῶν τους γιὰ τὴν ἀξία τῶν πραγμάτων, ποὺ μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν ὡς σκοποὺς τῆς ζωῆς τους.

Ἐπὶ τοῦτο ὅμοιος ἓνας σκοπός, ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποτεθῆ πὼς εἶναι πραγματικὸς σκοπὸς ὅλων τῶν πνευματικῶν ὄντων (ὡς ἀνεξαρτήτων ὄντων, ποὺ ὑπάρχουν σὲ προσωπικότητα), καὶ συνεπῶς ἓνας σκοπός, ποὺ ὄχι μόνο μποροῦν νὰ ἔχουν, ἀλλ' ἔχουσιν πραγματικὰ ὅλ' αὐτὰ τὰ ὄντα μὲ φυσικὴ ἀναγκαιότητα σύμφωνα μὲ τὴ φύση τους, καὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς φυσικῆς προσωπικῆς εὐτυχίας. Ἡ ὑποθετικὴ προσταγὴ, ποὺ ἐκφορᾷ τὴν πρακτικὴ ἀναγκαιότητα τῆς ἐνεργείας ὡς μέσου γιὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς εὐτυχίας, εἶναι κατὰ φύσιν. Ἡ προσταγὴ αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀναγκαῖα μόνο γιὰ ἓν ἄγνωστο καὶ ἀβέβαιον καὶ ἀπλὰ δυνατό σκοπὸ, ἀλλὰ γιὰ ἓνα σκοπὸ, ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποτεθῆ μὲ βεβαιότητα καὶ ἀργιστὶ πὼς εἶναι σκοπὸς καὶ ἀνθρώπου, γιὰτ' εἶναι μέσα στὴν ἀνθρώπινον φύσιν. Τὴν ἱκανότητα στὴν ἐκλογὴ τῶν ἀναγκαίων μέσων γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς πιὸ μεγάλης δυνατῆς εὐτυχίας στὴ ζωὴν μποροῦμε νὰ ὀνομάσουμε φρόνησιν* στὴν πιὸ στενὴ ἔννοια. Συνεπῶς ἡ προσταγὴ, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐκλογὴ τῶν μέσων ποὺ ὀδηγοῦν στὴν προσωπικὴ εὐτυχία, δηλαδὴ ἡ προσταγὴ τῆς φρόνησης, εἶναι πάντα ὑποθετικὴ· στὴν προσταγὴ αὐτὴ ἡ ἐνέργεια δὲν προστάσσεται ἀπόλυτα, ἀλλὰ μόνο σχετικὰ ὡς μέσο γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἑνὸς ἄλλου σκοποῦ.

Τέλος ὑπάρχει μιὰ προσταγὴ, ποὺ προστάσσει ἄμεσα καὶ ἀπόλυτα τὴν ἠθικὴν διαγωγή, χωρὶς νὰ τὴν ἐξαρτῆ ἀπὸ κάποιον ἄλλο ὄρον καὶ ὑποκειμενικὸν στὸ βάθος σκοπὸν, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῆ στὴ ζωὴν μὲ τὴν διαγωγή αὐτή. Ἡ προσταγὴ αὐτὴ εἶναι κατηγορικὴ. Ἡ κατηγορικὴ

* Ἡ λέξις φρόνησις ἔχει διπλὴ ἔννοια καὶ σημασία. Στὴν πρώτη ἔννοια σημαίνει τὴν γνώσιν τοῦ κόσμου, τὴν φρόνησιν, ποὺ δείχνει ὁ ἄνθρωπος στὶς σχέσεις του μὲ τὸν ἄλλο κόσμον, στὴ δευτέρῃ ἔννοια σημαίνει τὴν προσωπικὴν φρόνησιν. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ ἱκανότητι ἑνὸς ἀνθρώπου νὰ ἐπιρρεάξῃ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς χρησιμοποιῆ γιὰ τοὺς σκοποὺς του. Ἡ δευτέρῃ εἶναι ἡ προσωπικὴ σύνεσις ἑνὸς ἀνθρώπου νὰ ἐνώνη ὅλους αὐτοὺς τοὺς σκοποὺς γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἑνὸς μονίμου ἀποτελέσματος καὶ ὠφελήματος γιὰ τὸν ἑαυτὸν του στὴ ζωὴν του. Ἡ ἀξία τῆς πρώτης στηρίζεται κυρίως στὴν δευτέρην· ὅποιος ἔχει φρόνησιν μὲ τὴν πρώτη ἔννοια, ἀλλ' ὄχι καὶ μὲ τὴν δευτέρην, μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπιτήδειος καὶ πονηρός· ἀλλ' ὄχι καὶ ὡς φρόνιμος καὶ συνετὸς ἄνθρωπος.

προσταγή δὲν ἀναφέρεται στήν ὕλη τῆς ἐνεργείας τοῦ ἠθικοῦ ὄντος καὶ σὸ ἀποτέλεσμα πὸν μπορεῖ νὰ βγῆ ἀπ' τὴν ἐνέργεια αὐτή, ἀλλὰ μόνο στὴ μορφή καὶ στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴν ὁποία πηγάζει ἡ ἐνέργεια, καὶ τὸ οὐσιαστικὰ—καλὸ στὴν ἐνέργεια ἔγκειται στὴν ἠθικὴ σκέψη καὶ στὸν ἐνδιάθετο ἠθικὸ σκοπὸ ὁλωσδιόλου ἄσχετα πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὸν ἐπιδιωκόμενον ὑποκειμενικὸ σκοπὸ. Ἡ προσταγή αὐτὴ μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ προσταγή τῆς ἠθικότητος.

Ἡ ἐνέργεια τῆς θέλησῆς μας σύμφωνα καὶ μὲ τὰ τρία αὐτὰ εἶδη ἀρχῶν διακρίνεται καὶ χαρακτηρίζεται καθαρῶς ἀπὸ τὴ διαφορὰ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ τοῦ βουλευτικοῦ μας καὶ στὶς τρεῖς αὐτὲς περιπτώσεις. Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὴ διαφορὰ αὐτὴ, πιστεύω, πὼς δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ ὀρίσουμε καλύτερα καὶ ἀκριβέστερα τὶς ἀρχὲς αὐτὲς, παρὰ ἂν σύμφωνα μὲ τὴν τάξην π' ἀκολουθήσαμε στὴν ἀνάπτυξή τους πρὸ πάντων ὀρίζουμε τὶς πρῶτες κανόνες τῆς ἰκανότητος, τὶς δευτέρες συμβουλές τῆς φρόνησης καὶ τὶς τρίτες προσταγές (νόμους) τῆς ἠθικότητος. Γιατὶ μόνο ὁ νόμος ἐπιβάλλει τὴν ἐννοια μιᾶς ἀπόλυτης καὶ σ' ἀληθινὰ ἀντικειμενικῆς καὶ συνεπῶς μὲ καθολικὴ ἰσχὺ ἀναγκαιότητος καὶ οἱ προσταγές εἶναι νόμοι, στοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ὑποτάσσεται ἡ θέλησή μας, δηλαδή πρέπει νὰ ἐκτελοῦμε τοὺς νόμους αὐτοὺς μὲ τελεία ἠθικὴ αὐτοκυριαρχία ὑπερνικῶντας τὰ ὀρμέμφυτά μας καὶ τὰ πάθη μας. Ἡ συμβουλή περιέχει, εἶναι ἀλήθεια, καὶ αὐτὴ ἀναγκαιότητα, ἀλλ' ἡ ἀναγκαιότητα αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύη παρὰ μόνο σχετικὰ καὶ μὲ ὑποκειμενικοὺς καὶ ἐνδεχόμενους ὄρους, ἀνάλογα μὲ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο νοιώθει ὁ κατένας καὶ πλάθει μέσα του τὴν εὐτυχία του· ἀντίθετὰ ἡ κατηγορικὴ προσταγή δὲν ἐξαρτᾶται καὶ δὲν περιορίζεται ἀπὸ κανένα ὄρο, καὶ ὡς ἀπόλυτη, ἂν καὶ πραχτικὰ ἀναγκαῖα προσταγή, μπορεῖ χαρακτηριστικώτατα νὰ ὀνομαστῆ μιὰ διαταγή. Θὰ μπορούσαν ἐπίσης νὰ ὀνομαστοῦν οἱ πρῶτες προσταγές τεχνικὲς (ἀναφέρονται στὴν τέχνη), οἱ δευτέρες πραγματικὲς* (ἀναφέρονται στὴν εὐτυχία) καὶ οἱ τρίτες ἠθικὲς (ἀναφέρονται στὴν ἐλεύθερη γενικὰ ἠθικὴ διαγωγή, δηλαδή στὰ ἦθη).

Τίθεται τώρα τὸ ἐρώτημα, πὼς εἶναι δυνατὲς ὅλες αὐτὲς οἱ προσταγές; Τὸ ζήτημα, πὸν τίθεται ἐδῶ, δὲν εἶναι νὰ γνωρίσουμε, πὼς μπορεῖ νὰ νοηταὶ ἡ ἐκτέλεση τῆς ἐνεργείας πὸν ἐπιβάλλει ἡ προσταγή, ἀλλὰ μόνο ὁ ἐξαναγκασμὸς τῆς θέλησης, πὸν ἐκφράζει ἡ προσταγή στὴν ἐνέργεια πὸν πρόκειται νὰ ἐκτελεστῆ. Πὼς εἶναι δυνατὴ μιὰ προσταγή τῆς ἰκανότητος, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξεταστῆ πλατύτερα. Ὅποιος θέλει τὸ σκοπὸ, θέλει ἐπίσης

* Μοῦ φαίνεται, πὼς ἡ ἀληθινὴ ἐννοια τοῦ ὄρου πραγματικὸς μπορεῖ νὰ προσδιοριστῆ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀρκετὰ καλά. Γιατὶ πραγματικὲς ὀνομάζονται οἱ κυρώσεις, πὸν δὲν πηγάζουν ὡς ἀναγκαῖοι νόμοι ἀπὸ τὸ δίκαιο τῶν κρατῶν, ἀλλ' ἀπὸ τὴ φροντίδα καὶ τὴν πρόνοια γιὰ τὴν παγκόσμια εὐημερία. Πραγματικὴ εἶναι ἡ ἱστορία, ὅταν κάνη γνωστικὸ τὸν κόσμον, ὅταν δηλαδή διδάσκη τοὺς ἀνθρώπους, πὼς νὰ προστατεύουν καλύτερα ἀπὸ ἄλλοτε τὰ συμφέροντά τους καὶ τὴν εὐτυχία τους ἢ τουλάχιστον τόσο καλά ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιστασιῶν γενεῶν ἐποχές.

(μὲ τὴν προϋπόθεση, πὼς τὸ πνεῦμα ἐξασκεῖ ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση ἀπάνω στὴ θέληση καὶ προσδιορίζει αὐτὸ τὶς πράξεις της) καὶ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ σκοποῦ μέσα, πού ἔχει στὴ διάθεσή του. Ἡ πρόταση αὐτή, σ' ὅ,τι ἀναφέρεται στὴ θέληση, εἶναι μιὰ πρόταση ἀναλυτικὴ,⁶¹ γιατί μέσα στὴ θέληση ἑνὸς ἀντικειμένου ὡς ἀποτελέσματος τῆς ἐνεργητικότητάς μου νοεῖται ἤδη ἡ αἰτιότητά μου, ὡς αἰτιότητα μιᾶς ἐνεργητικῆς δύναμης καὶ ποιητικῆς αἰτίας, δηλαδή ἡ χρῆση τῶν μέσων, καὶ ἡ προσταγὴ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς θέλησης τοῦ σκοποῦ βγάζει λογικὰ τὴν ἔννοια τῶν ἀναγκαῖων πράξεων γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ (γιὰ νὰ προσδιοριστοῦν τὰ μέσα, πού εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴν πραγματοποίηση ἑνὸς προκαθορισμένου σκοποῦ, χρειάζονται βέβαια συνθετικὲς προτάσεις, οἱ προτάσεις ὅμως αὐτὲς δὲν ἀναφέρονται στὴν ἀρχή, στὴν ἐνέργεια τῆς θέλησης, ἀλλὰ μόνο στὸ ἀντικείμενο τῆς ἐνεργείας, πού πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῆ). Ὅτι, γιὰ νὰ διατρέσουμε μιὰ γραμμὴ σὲ δυὸ ἴσα μέρη σύμφωνα μὲ μιὰ ὠρισμένη καὶ βέβαιη ἀρχή, πρέπει νὰ φέρουμε ἀπ' τὰ δυὸ ἄκρα τῆς γραμμῆς αὐτῆς δυὸ κυκλικὰ τόξα πού νὰ διασταυρώνωνται, αὐτὸ μᾶς τὸ μαθαίνουν βέβαια τὰ μαθηματικά. Ἄλλ' ὅτι, ἐὰν ξέρω, πὼς ὠρισμένη ἐνέργεια εἶναι τὸ μόνο ἀναγκαῖο μέσο γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ τὸ ἀποτέλεσμα πού ἔχω στὸ νοῦ μου, καὶ ἐὰν θέλω τελείως τὸ ἀποτέλεσμα αὐτό, θέλω ἐπίσης καὶ τὴν ἐνέργεια πού εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἀποτελέσματος, εἶναι μι' ἀναλυτικὴ πρόταση, γιατί τὸ νὰ δεχτῶ, πὼς ἓνα πράγμα εἶναι ἓνα δυνατό ἀποτέλεσμα τῶν πράξεών μου σύμφωνα μ' ἓνα ὠρισμένο τρόπο ἐνεργείας, καὶ τὸ νὰ δεχτῶ, πὼς ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐνεργῶ μὲ τὸν τρόπο αὐτό, εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό.

Οἱ προσταγὲς τῆς φρόνησης, ἂν ἦταν εὐκόλο νὰ ὑπάρξῃ μιὰ ὠρισμένη καὶ βέβαιη ἔννοια τῆς εὐτυχίας, θὰ ταυτιζόσαν ἀπόλυτα μὲ τὶς προσταγὲς τῆς ἱκανότητος καὶ θὰ ἦσαν κι' αὐτὲς ἀναλυτικὲς προτάσεις. Γιατὶ θὰ μπορούσε καὶ στίς προσταγὲς αὐτὲς νὰ εἰπωθῆ, ὅπως καὶ στίς προσταγὲς τῆς ἱκανότητος, ὅποιος θέλει τὸ σκοπό, θέλει ἐπίσης (μὲ ἀναγκαιότητα σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοῦ πνεύματος) καὶ τὰ μέσα, πού εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖα γιὰ τὸ σκοπὸ καὶ πού ἔχει τελείως στὴ διάθεσή του. Μόνο πού εἶναι δυστύχημα, πὼς ἡ ἔννοια τῆς εὐτυχίας εἶναι μιὰ ἔννοια τόσο σκοτεινὴ καὶ ἀκαθόριστη, ὥστε, ἂν καὶ κάθε ἄνθρωπος ποιεῖ καὶ ἀγωνίζεται σ' ὅλη τὴ ζωὴ του ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὐτυχία του, μολαταῦτα δὲν εἶναι ποτὲ σὲ θέση νὰ εἰπῆ καὶ νὰ καθορίσῃ μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ μ' ἐσωτερικὴ ἁρμονία καὶ δίχως ἀντιφάσεις, τὶ πραγματικὰ ποιεῖ καὶ θέλει στὴ ζωὴ του. Κ' ἡ ἔννοια

61. Ἡ ἔννοια τῶν ἀναλυτικῶν καὶ τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ἀναπτύσσεται στὴν Εἰσαγωγή (Ἡ Κ. Κ. Λ. γενικά). Οἱ προσταγὲς τῆς ἱκανότητος εἶναι ἀναλυτικὲς κρίσεις a priori, γιατί ὅποιος θέλει τὸ σκοπὸ, θέλει μὲ πνευματικὴ ἀναγκαιότητα καὶ τὰ ἀναγκαῖα μέσα τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ. Ἡ ἔννοια τοῦ σκοποῦ στίς προσταγὲς αὐτὲς κλείνει μέσα της καὶ τὴν ἔννοια τῶν μέσων.

τῆς εὐτυχίας εἶναι τόσο σκοτεινὴ καὶ ἀκαθόριστη, ὥστε νὰ μὴν μπορῆ κανεὶς νὰ πλάσῃ μιὰ βέβαιη καὶ ὠρισμένη καὶ φωτεινὴ ἔννοια τῆς εὐτυχίας τῆς ζωῆς του, γιατί ἀπ' τὸνα μέρος ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἔννοιας τῆς εὐτυχίας εἶναι ἐμπειρικά, δηλαδή πρέπει νὰ βγοῦν καὶ νὰ παρθοῦν μόνο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἀπ' τ' ἄλλο ὅμως μέρος ἡ ἰδέα τῆς εὐτυχίας ἐπιβάλλει μὲ πνευματικὴ ἀναγκαιότητα τὴν ἰδέα ἑνὸς ἀπολύτου ὅλου, τὴν ἰδέα ἑνὸς μακίμου εὐημερίας καὶ εὐτυχίας σ' ὅλη τὴ ζωὴ μου μέσ' στὸν κόσμον, τόσο στὸ παρὸν, ὅσο καὶ στὸ μέλλον. Εἶναι συνεπῶς ἀδύνατον, καὶ τὸ πιὸ διορατικὸ καὶ βαθυστόχαστο πνεῦμα καὶ σινάμα τὸ πιὸ δυνατό, ἀλλὰ πεπερασμένο ὄν νὰ πλάσῃ μιὰ φωτεινὴ μέσα του ἔννοια τῆς εὐτυχίας του καὶ νὰ συλλάβῃ καθαρὰ καὶ ξάστερα στὸ νοῦ του, τί θέλει καὶ τί ζητᾷ στὴ ζωὴ του. Θέλει πλούτη; Πόσες ὅμως ἔγνοιες καὶ φροντίδες, πόσοι μόχθοι καὶ πόνοι, πόσα μίση καὶ τί φθόνοι στὴ ζωὴ του! Θέλει γνώσεις καὶ σοφία; Ἄλλ' ἴσως μιὰ βαθύτερη νὰ πλάσῃ μέσα του ἰδέα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς καὶ τρομερώτερα καὶ μὲ ζοφερώτερα χρώματα θὰ ἰδῆ μπρὸς του νὰ ξεπετάγονται ἀναπόφευχτα κακὰ κρυμμένα πρὶν ἀπ' τὰ μάτια του καὶ πόθοι πιὸ δυνατοὶ καὶ πιὸ ἀνίκητοι θὰ τοῦ δημιουργήσουν μεγαλύτερες ἀνάγκες καὶ βαθύτερους πόνους καὶ ὀδύνες στὴ ζωὴ. Θέλει μακροβιότητα, ποιὸς ὅμως τοῦ ἐγγυᾶται, πῶς ἡ ζωὴ του στὸ μέλλον δὲ θ' ἀναί μι' ἀτέλειωτη τραγωδία; Θέλει τουλάχιστον ὑγεία; Κι' ὅμως πόσες φορές στὴ ζωὴ μας ἡ φυσικὴ καὶ σωματικὴ μας ἀδυναμία δὲ μᾶς γλυτώνει ἀπὸ τὶς ὑπερβολὰς μιᾶς πληθωρικῆς ὑγείας κλπ. Μὲ λίγα λόγια δὲν μποροῦμε ποτὲ νὰ καθορίσουμε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα σύμφωνα μὲ ὠρισμένες ἀρχές, ποιά εἶναι καὶ ποῦ βρίσκεται ἡ ἀληθινὴ εὐτυχία τῆς ζωῆς, γιατί χρειάζεται γι' αὐτὸ ἄπειρη γνώση καὶ σοφία. Συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατόν ποτὲ κανεὶς νὰ ἐνεργήσῃ σύμφωνα μὲ ὠρισμένες ἀρχές, γιὰ νὰ γίνῃ εὐτυχὴς στὴ ζωὴ του, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀκολουθῆ ὠρισμένες συμβουλές, βγαλμένες ἀπ' τὴν πείρα τῆς ζωῆς, ὅπως λόγου χάριν νὰ κἀνῃ δίαιτα στὴν τροφὴ του, νὰ νᾶναι οἰκονόμος, νὰ κἀνῃ εὐγενικοὺς τρόπους, νὰ προνοῆ γιὰ τὸ μέλλον κλπ. καὶ γενικὰ νὰ κἀνῃ ὅ,τι μᾶς διδάσκει ἡ πείρα ὡς καλύτερο γιὰ τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου στὴ ζωὴ. Ἀπὸ τὰ προηγούμενα βγαίνει, πῶς οἱ προσταγές τῆς φρόνησης καλὰ - καλὰ δὲν εἶναι προσταγές καὶ δὲν προστάσσουν, δηλαδή δὲν μποροῦν νὰ ἐμφανίζον ἀντικειμενικὰ ὠρισμένες πράξεις ὡς πραχτικά— ἀναγκαῖες· οἱ προσταγές αὐτὲς τῆς φρόνησης στὸ βάθος εἶναι περισσότερο συμβουλές (consilia), παρὰ προσταγές (praeccepta). Τὸ πρόβλημα τοῦ προσδιορισμοῦ μὲ βέβαιο καὶ γενικὸ τρόπο τῶν πράξεων ἐκείνων, ποὺ μποροῦν νὰ χαρίσουν τὴν εὐτυχία τῆς ζωῆς σ' ἕνα πνευματικὸ ὄν, στὴν πραγματικότητα εἶναι ἄλυτο πρόβλημα,⁶² συνεπῶς δὲν ὑπάρχει καμμιά προσταγή, ποὺ νὰ μπορῆ νὰ διατάξῃ, μὲ τὴν πιὸ αὐστηρὴ ἔννοια τοῦ ὄρου αὐτοῦ, τίς πράξεις ἐκεῖνες, ποὺ χαρίζουν μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ ἀναγκαιότητα τὴν εὐτυχία στὸν ἄνθρωπον, γιατί ἡ εὐτυχία δὲν εἶναι ἕνα ἰδανικὸ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἕνα ἰδανικὸ

62. Δὲς σημειώσεις 32, 31 καὶ 45.

τῆς φαντασίας, πού βασίζεται μόνο σ' ἐμπειρικές ἀρχές, ἀπό τις ὁποῖες ὅμως δέν μπορεῖ ποτέ κανεῖς νά περιμένη νά καθορίζουν μέ τελεία βεβαιότητα τήν ἀναγκαῖα ἠθική διαγωγή καί τις ἀπαραίτητες πράξεις γιά τήν πραγματοποίηση μιᾶς δλόκληρης σειρᾶς ἀπείρων συνεπειῶν στή ζωή⁶³. Ἄλλ' ἡ προσταγή τῆς φρόνησης, ἂν δεχτοῦμε πῶς εἶναι δυνατό νά προσδιοριστοῦν μέ βεβαιότητα τ' ἀναγκαῖα μέσα τῆς εὐτυχίας, θά ἦταν μιᾶ ἀναλυτική πραχτική πρόταση, γιατί δέ διαφέρει σέ τίποτ' ἄλλο ἀπό τήν προσταγή τῆς ἱκανότητας, παρὰ μόνο σ' ὅτι σ' αὐτή ὁ σκοπός εἶναι μόνο δυνατός, ἐνῶ σ' ἐκείνη εἶναι πραγματικός. Κι' ἐπειδή καί οἱ δύο αὐτές προσταγές προστάσσουν μόνο τ' ἀναγκαῖα μέσα γιά τήν ἐπιτυχία ἐνός ἀποτελέσματος, πού ὑποθέτουμε πῶς θέλουμε ὡς σκοπό μας, ἡ προσταγή, πού προστάσσει, ὅποιος θέλει τὸ σκοπὸ νά θέλῃ καί τὰ μέσα τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ, εἶναι καί στίς δύο περιπτώσεις μιᾶ πρόταση ἀναλυτική. Συνεπῶς δέν ὑπάρχει καμμιά δυσκολία σχετικὰ μέ τὴ δυνατότητα μιᾶς τέτοιας προσταγῆς.

Ἄντίθετα τὸ ζήτημα, πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ προσταγή τῆς ἠθικότη-
τας, εἶναι δίχως ἀμφιβολία τὸ μόνο ζήτημα, πού ἔχει ἀνάγκη καί πρέπει νά λυθῆ, γιατί ἡ ἠθική προσταγή δέν εἶναι μιᾶ ὑποθετική προσταγή καί συνεπῶς ἡ ἀντικειμενική, πού ἐκφράζει, ἀναγκαιότητα δέν μπορεῖ νά στηρίζεται σέ ὑποθέσεις τοῦ νοῦ⁶⁴, ὅπως συμβαίνει στίς ὑποθετικές προσταγές. Μόνο πού δέν πρέπει ἐδῶ ποτέ νά ξεχνοῦμε, πῶς δέν εἶναι δυνατό μέ κανένα ἀπολύτως παράδειγμα, δηλαδή μέ κανένα ἐμπειρικό στοιχεῖο ν' ἀποδειχθῆ μέ τελεία βεβαιότητα, ἂν ὑπάρχῃ πουθενὰ στὸν κόσμον μιᾶ τέτοια προσταγή, καί πῶς μπορεῖ πίσω ἀπ' ὅλες τις φαινομενικά κατηγορικές προσταγές νά κρύβονται στὸ βάθος ὑποθετικές προσταγές. Ἄς πάρουμε ὡς παράδειγμα τὴν προσταγή: «Ὁφείλεις νά μὴ δίνῃς ποτέ στή ζωή σου ψεύτικες καί ἀπαιτηλές ὑποσχέσεις» κι' ἂς δεχτοῦμε, πῶς ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἀπαγορευτικῆς αὐτῆς προσταγῆς δέν εἶναι μόνο σὰ μι' ἀπλή συμβουλή γιά ν' ἀποφευχθῆ κάποιο ἄλλο κακό, ὅπως στήν προσταγή: «Ὁφείλεις νά μὴ δίνῃς ποτέ στή ζωή σου ψεύτικες καί ἀπαιτηλές ὑποσχέσεις, γιά νά μὴ χάσῃς τὴν πίστη σου, ἂν βγῆ στὸ φῶς ἡ ἀπάτη σου», ἂς ὑποθέσουμε ἐπίσης, πῶς μιᾶ τέτοια πράξη πρέπει νά θεωρῆται αὐτὴ καθαυτὴ ὡς κακὴ καί συνεπῶς ἡ ἀπαγορευτικὴ προσταγή εἶναι μιᾶ κατηγορικὴ προσταγή, ὑποστηρίζω, πῶς δέν

63. Ἡ δημιουργία καί ἡ ζωὴ, στὰ μάτια τοῦ Κάντ, εἶναι ἄπειρη. Πῶς μπορεῖ ἡ πεπερασμένη καί σχετικὴ ἐμπειρία νά συλλάβῃ τὸ ἄπειρο καί τὸ ἀπόλυτο; Ἡ ἐμπειρία περιορίζεται μόνο μέσα στὸν πεπερασμένο κόσμον τῶν φυσικῶν φαινομένων καί ἀδυνατεῖ νά συλλάβῃ τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον τῶν υπερβατικῶν ὄντων καί τὰ υπερβατικὰ αἷτια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν πεπερασμένο φυσικὸν κόσμον. Μόνο τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα μπορεῖ νά γνωρίζῃ τὴν ἀληθινὴν εὐτυχία τῆς ζωῆς τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἄπ' τὴν ἀντίθεση αὐτὴ τοῦ ἀπείρου καί τοῦ πεπερασμένου, τοῦ σχετικοῦ καί τοῦ ἀπολύτου, τόσο στήν οὐσία, ὅσο καί στή γνώση, βγαίνει ἡ τραγωδία τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ φυσικὸν κόσμον, ὅταν ἐνορᾷ μέ μιᾶ φυσικὴ κοσμοθεωρία τὴν ζωὴν καί ὑψώνει ὡς ἀρχὴν καί σκοπὸν τῆς ζωῆς τὴν φυσικὴν εὐτυχία.

64. Καί συνεπῶς σέ ἀναλυτικὰ κρίσεις a priori.

μπορεί να υπάρξει κανένα απόλυτως παράδειγμα στη ζωή, πού ν' αποδείχνη με απόλυτη βεβαιότητα, πώς η θέληση προσδιορίζεται μόνο από τὸν ἠθικὸ νόμο, χωρίς καμμιά επίδραση ἀπὸ ἄλλα αἰσθητικὰ κίνητρα, ὅσο καὶ νὰ φαίνεται, πὼς στὴν πραγματικότητα συμβαίνει τὸ ἀντίθετο· γιὰτ' εἶναι πάντα δυνατὸ ἡ θέλησή μας νὰ ἐπιρρεάζεται στὸ βάθος μυστικά, εἴτε ἀπ' τὸ φόβο τῆς ντροπῆς μας πρὸς τὸν κόσμον μὲ τὴ διαγωγή μας, εἴτε ἴσως ἀπ' τὸν κρυφὸ καὶ σκοτεινὸ μέσ' στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας φόβο ἄλλων κιντύνων. Καὶ πὼς μπορούμε μὲ τὴν ἐμπειρία ν' ἀποδείξουμε, ὅτι δὲν ὑπάρχει στὸ βάθος τῆς διαγωγῆς μας κάποια ἄλλη κρυφὴ αἰτία ὡς πραγματικὴ προσδιοριστικὴ ἀρχὴ τῆς θέλησής μας καὶ τῶν πράξεών μας, ἀφοῦ ἡ ἐμπειρία δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ βεβαιώσῃ τίποτα περισσότερο, ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ ξεπεράσῃ τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας καὶ νὰ γνωρίσῃ τὴν αἰτία αὐτή; ⁶⁵ Στὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴ ἡ περίφημη ἠθικὴ προσταγή, πού ὡς προσταγὴ τῆς ἠθικότητος φαίνεται νὰ ἴναι μιὰ κατηγορικὴ καὶ ἀπόλυτη προσταγὴ, στὴν πραγματικότητά θὰ ἦταν μόνο μιὰ πραγματικὴ προσταγὴ, πού θὰ μᾶς ἔκανε νὰ προσέξουμε τὰ προσωπικὰ καὶ ὑλικὰ συμφέροντά μας καὶ θὰ μᾶς ἐδίδασκε μόνο νὰ ἐνδιαφερώμαστε γι' αὐτά.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετάσουμε τελείως a priori ⁶⁶ τὴ δυνατότητα μιᾶς κατηγορικῆς προσταγῆς, γιὰτὶ ἐδῶ δὲν ἔχουμε τὸ πλεονέκτημα νὰ μᾶς δίνεται ἡ πραγματικότητά τῆς προσταγῆς αὐτῆς μέσα στὴν ἐμπειρία, καὶ συνεπῶς πρέπει νὰ διαφωτιστῇ καὶ ὄχι νὰ θεμελιωθῇ ἡ δυνατότητα τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς. Ὡς τόσο πρέπει πρὸς τὸ παρὸν νὰ τονιστῇ, πὼς μόνο ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ ἔχει τὸ χαρακτηριστὸ καὶ τὴν ἀξία ἑνὸς πραγματικοῦ νόμου, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες προσταγῆς μποροῦν νὰ ὀνομαστοῦν ἀρχὲς τῆς θέλησης, ποτὲ ὅμως νόμοι· γιὰτὶ ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖο μόνο γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἑνὸς ὑποκειμενικοῦ εὐχάριστου σὲ μᾶς σκοποῦ μπορεῖ αὐτὸ καθαυτὸ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐνδεχόμενον καὶ μπορούμε πάντα νὰ λυτρωθοῦμε ἀπ' τὴ σχετικὴ προσταγὴ, ἂν ἐγκαταλείψουμε τὸ σκοπὸ αὐτό· ἀπεναντίας ὅμως ἡ ἀπόλυτη προσταγὴ δὲν ἀφήνει καμμιά ἐλευθερίαν στὴ θέληση νὰ ἐκλέξῃ ὅπως θέλει καὶ σύμφωνα μὲ ὑποκειμενικὰ καὶ σχετικὰ κι' ἐνδεχόμενα κίνητρα τὸ ἀντίθετο ἀπ' αὐτό, πού ἐπιβάλλει μὲ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα, καὶ συνεπῶς μόνο ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ ἔχει τὴν ἀναγκαιότητα, πού ζητᾶμε ἀπὸ τὸ νόμον.

65. Τὸ ὑψηλότερον φτερούγισμα τῆς ἐμπειρίας, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι νὰ ὑποθῇ στὴ γνώσιν τῶν ὀρίων τῆς καὶ στὴ συνείδησιν τῆς ἀδυναμίας τῆς νὰ ξεπεράσῃ τὰ ὅρια αὐτά (τὰ ὅρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου). Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ ὁ Κάντ τὴ μεταφυσικὴ (στὴν ἐνδοκοσμικὴ τῆς ἔννοια) τὴν ὀρίζει ὡς μεταφυσικὴ τῶν ὀρίων τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ (Κ. Κ. Λ. Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου).

66. Ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ δὲν εἶναι ἓνα πράγμα ἢ ἓνα πραγματικὸ γεγονός, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ μᾶς δοθῇ μέσα στὴν αἰσθητικότητά καὶ τὴν ἐμπειρία. Ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ εἶναι μιὰ πνευματικὴ κρίσις ἢ ἀρχή, ἓνας πνευματικὸς νόμος, πού προσδιορίζει ἄμεσα καὶ ἀπόλυτα τὴ θέλησιν τοῦ πνευματικοῦ ὄντος στὴν ἠθικὴ τῆς ἐνέργεια καὶ ζωὴ, συνεπῶς ἡ δυνατότητά τῆς δὲν μπορεῖ νὰ ἐξεταστῇ παρὰ μόνον a priori τελείως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία.

Ἐπειτα εἶναι σπουδαιότατη ἡ αἰτία τῆς δυσκολίας τῆς κατηγορικῆς αὐτῆς προσταγῆς ἢ νόμου τῆς ἠθικότητας (ὁ διαφωτισμὸς καὶ ἡ λύση τοῦ προβλήματος τῆς δυνατότητας τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς). Ἡ προσταγὴ αὐτὴ εἶναι μιὰ πραχτικὴ συνθετικὴ πρόταση * a priori καὶ ἀπ' τὶς μεγάλες δυσκολίες, ποὺ συναντήσαμε στὸ διαφωτισμὸ καὶ στὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὸν κύκλο τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας, εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς, πὼς καὶ στὸ διαφωτισμὸ καὶ στὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὸν κύκλο τῆς πραχτικῆς φιλοσοφίας δὲ θάβρουμε λιγώτερες δυσκολίες.⁶⁷

Μὲ τὸ σκοπὸ αὐτὸ νὰ διαφωτίσουμε τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς θέλουμε νὰ ἐξετάσουμε πρῶτα—πρῶτα, ἂν ἴσως ἡ ἀπλὴ ἔννοια μιᾶς κατηγορικῆς προσταγῆς δὲ μᾶς δίνη καὶ τὸν τύπο τῆς προσταγῆς αὐτῆς, τὸν τύπο, ποὺ κλείνει μέσα του τὴν πρόταση ποὺ μόνον αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἴναι μιὰ κατηγορικὴ προσταγὴ· γιατί ἡ λύση τοῦ προβλήματος νὰ γνωρίσουμε, πὼς εἶναι δυνατὴ μιὰ τέτοια ἀπόλυτη προσταγὴ, καὶ ἂν ἀκόμα κατέχουμε τὴν ἔννοιά της, θ' ἀπαιτήση μιὰ βαιύτερη μὲ πολὺ μεγαλύτερες δυσκολίες ἐξέταση καὶ γι' αὐτὸ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ν' ἀφήσουμε τὴν ἐξέταση αὐτὴ γιὰ τὸ τελευταῖο μέρος.⁶⁸

* Μὲ τὴ θέληση, ὡς ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε ἐμπειρικὸ καὶ αἰσθητικὸ ἀπὸ τ' ἄρμεμυτο προσδιορισμὸ, συνδέω τὴν πράξη a priori, συνεπῶς μὲ ἀναγκαιότητα (ἂν καὶ μόνον ἀντικειμενικά, δηλαδὴ μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς ιδέας ἑνὸς λόγου, ποὺ θὰ εἶχε ἀπόλυτη ἐπιβολὴ σ' ὅλα τὰ ὑποκειμενικὰ κίνητρα). Ἡ πρόταση αὐτὴ εἶναι μιὰ πραχτικὴ πρόταση, ποὺ δὲ βγάζει ἀναλυτικὰ τὴ θέληση μιᾶς ἐνεργείας ἀπὸ μι' ἄλλη δοσμένη θέληση (γιατί ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει μιὰ τόσο τελεία θέληση), ἀλλὰ συνδέει ἄμεσα τὴ θέληση τῆς ἐνεργείας αὐτῆς μὲ τὴν ιδέα τῆς θέλησης ἑνὸς πνευματικοῦ ὄντος σὰν κάτι, ποὺ δὲν περιέχεται μέσα στὴ θέληση αὐτὴ.

67. Ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ εἶναι μιὰ συνθετικὴ πρόταση a priori. Ἡ ἀναγκαιότητα ὅμως τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori δὲν εἶναι ἡ ἀναγκαιότητα τῶν ἀναλυτικῶν κρίσεων a priori, ποὺ στηρίζεται στοὺς καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους νόμους τοῦ καθαρῶς λόγου ὡς μορφῆς. Συνεπῶς ἡ ἀναγκαιότητα τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori πρέπει ν' ἀποδειχτῆ ὄχι ἀναλυτικὰ, ἀλλὰ συνθετικὰ μέσα στὴν ἠθικὴ πραγματικότητα. Στὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία μὲ τὴν ὑπερβατικὴ ἀνάλυση τῶν στοιχείων τῆς καθαρῆς θεωρητικῆς γνώσης τοῦ κόσμου ἐλύθη τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν θεωρητικῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori μὲ τὴν ἀπόδειξη τῆς δυνατότητας αὐτῆς μέσα στὴν ἐμπειρία, ὡς σύνθεση τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν. Τὸ ἴδιο πρόβλημα τίθεται καὶ στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία. Μὲ τὴν ἀνάλυση τῶν στοιχείων τοῦ καθαρῶς λόγου στὴν πραχτικὴ του χρῆση (τοῦ καθαρῶς λόγου ὡς πραχτικοῦ λόγου) πρέπει ν' ἀποδειχτοῦν οἱ ἠθικὲς συνθετικὲς κρίσεις a priori ὡς δυνατὲς μέσα στὴν ἠθικὴ πραγματικότητα. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργο τῆς Ἀναλυτικῆς τῆς Κ. Π. Α. Ἐκεῖ λύεται τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν ἠθικῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori μὲ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἠθικῆς συνείδησης (συνθετικῆς ἀρχῆς a priori), ὡς ἀπόλυτης ἠθικῆς πραγματικότητας.

68. Ὁ Κάντ ἀφήνει νὰ ἐξετάση στὸ τρίτο μέρος τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς, γιατί πρέπει νὰ προπαρασκευάσῃ τὴ λύση αὐτὴ μὲ τὴν ἀναλυτικὴ μέθοδο. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ καὶ ἀπ' τὴ λύση του ἐξαρτᾶται ἡ θεμελίωση τῆς ἠθικῆς του καὶ τῆς μεταφυσικῆς του.